

Marinko Bošnjak*

KONKURENTNOST I RAZVOJ KAO POLUGE EVROPSKE PERSPEKTIVE SRBIJE

SAŽETAK: Osnovne poluge povećanja konkurentnosti i uvećanja ekonomskih i tehnoloških mogućnosti privrede Srbije su: (a) preduzetničko i inovativno ponašanje preduzeća, (b) aktivna vladina tehnološka i industrijska politika i (v) kompetentnost javne administracije na republičkom, regionalnom i lokalnom nivou, uz razvijanje partnerstva javnog i privatnog sektora i kooperativnih odnosa između države, poslodavaca i sindikata. Posebnu ulogu i značaj za konkurentno napredovanje i jačanje međunarodne strateške pozicije Srbije ima tehnološka konkurentnost preduzeća, grana i sektora privrede. Sposobnost svih aktera razvoja da koriste tehnologije kao ključnu polugu ekonomskog i sveopšteg razvoja ima odlučujući značaj za sticanje i dugoročno održavanje konkurentne pozicije Srbije u regionu i šire u Evropi.

KLJUČNE REČI: konkurentna sposobnost, cenovna i tehnološka konkurentnost, razvoj, evropska perspektiva.

ABSTRACT: Basic levers for increasing competitiveness and for increasing economic and technological capacities of the economy of Serbia are: (a) managing and innovative behavior of enterprises, (b) government active technological and industrial policy and (c) competency of public administration at the level of the Republic, regional and local levels, partnership of public and private sector and cooperative relations among state, managers and trade unions. A particular role and importance for competitive progressing and for strengthening international strategic position of Serbia belongs to technological dimension of competitiveness of enterprises, branches of the economy and sectors of the economy. Capacity building to use technology as the key lever of economic and overall development of all and each player in the development process is of the utmost importance for acquiring and maintaining in the long run competitive position of Serbia in the region and broader in Europe.

KLJUČNE REČI: competitive position, price and technological competitiveness, development, European perspective.

1. UVOD

Istraživanja konkurentnosti privrede su od najvećeg značaja za ekonomsku teoriju i ekonomsku politiku, imajući u vidu da je konkurentnost razvojni fenomen koji nije teorijski dovršen i da su neophodne validne naučne podloge za

* Ministarstvo finansija Republike Srbije, Beograd, Kneza Miloša 20.

formulisanje aktivne politike povećanja konkurentnosti privrede. Istraživanja treba da sveobuhvatno sagledaju problematiku konkurentnosti privrede Srbije kao višedimenzionalnog fenomena strukturnog karaktera i da obuhvate odnos konkurentnosti i cena i odnos konkurentnosti i tehnologija, sa porukama za redefinisane najrelevantnijih politika sa stanovišta konkurentnosti, kao što su industrijska i tehnološka politika¹.

Konkurentnost je mera uspešnosti razvojnih procesa oslonjenih na tržište koje određuje vrednost dobara i usluga i ekonomsku opravdanost korišćenja ljudskih i materijalnih resursa i ulaganja sredstava. Republika Srbija u dosadašnjim razvojnim procesima nije postigla zadovoljavajuću konkurentnost. Nedovoljna ekonomska i tehnološka konkurentnost privrede Srbije je dubok strukturni problem uslovljen malom sposobnošću preduzeća, grana i sektora privrede da snižavaju troškove poslovanja i da poboljšavaju performanse proizvoda i usluga. Većina privrede Srbije nema zadovoljavajuću sposobnost snižavanja troškova radi dostizanja cenovne konkurentnosti, a još manje sposobnost povećanja tehnološkog nivoa proizvodnje radi sužavanja tehnološkog jaza u odnosu na preduzeća, grane i sektore privrede drugih zemalja i dostizanja tehnološke konkurentnosti. Konkurentnost Srbije je smanjivana tokom sedamdesetih godina koje karakteriše veliko zaduživanje privrede, tokom osamdesetih godina koje karakteriše stagnacija privrede i tokom devedesetih godina koje karakteriše stagflacija i udaljavanje od tržišne privrede. Ni posle 2000. ekonomska politika nije bila usredsređena na konkurentnosti izvoza srpske privrede.

Nekonkurentnost privrede Srbije uzrokovana je dosadašnjom ekonomskom politikom koja nije bila usredsređena na povećanje i održavanje konkurentnosti realnog, finansijskog i javnog sektora, neizgrađenim i neefikasnim institucionalnim poretkom u kome nema jakih institucija i vladavine prava i zaštite individualnih sloboda i interesa, nedostacima korporativnog upravljanja i nedovoljnom inovativnosti preduzeća koja posluju na nefunkcionalnim i neefikasnim robnim i faktorskim tržištima.

Ekonomska politika uticala je na neefikasnost i nekonkurentnost privrede putem instrumenata i mehanizama politike kursa, monetarne politike, fiskalne politike, trgovinske politike i politike konkurencije i politike dohodaka, a institucije putem nepostojanja čvrstih pravila ponašanja i zaštite svojine i ugovora, nebezbeđivanja ekonomskih sloboda i nesprečavanja korupcije. Ova dva stuba konkurentnosti privrede Srbije potrebno je značajnije unaprediti u periodu tran-

1 Rezultate istraživanja ove slođene i važne problematike vidi u knjizi: dr Slavo Radošević, *Konkurentni izazov Hrvatske*, Ekonomski institut, Zagreb, 1994. i u dve studije: *Konkurentnost privrede Srbije*, EastWest Institute, Beograd, 2003. i *Efektivna zaštita i konkurentnost jugoslovenske privrede*, IEN, Beograd, 1996.

zicije, kao i treći stub konkurentnosti koji se odnosi na jačanje preduzeća i banaka i podizanje njihove konkurentnosti, prvenstveno kroz privatizaciju, inovativnost, troškovnu efikasnost i jačanje tržišnih institucija.

Srbija kao evropska zemlja koja teži da dostigne srednji i visoki nivo dohotka treba da efektuira strategiju konkurentnosti koja je bazirana na inovacijama. Prema profesoru Porteru inovacijama vođena privreda konkurentsku poziciju na globalnom tržištu stvara stalnim inoviranjem proizvoda i usluga kao ključnog faktora konkurentne prednosti. Takva privreda u savremenom poslovnom okruženju koristi mogućnosti moderne tehnologije radi održavanja konkurentne sposobnosti na duži rok.

Prihvatanje nove koncepcije stvaranja i održavanja konkurentskih prednosti na bazi naučnog znanja i tehnološkog razvoja od svih aktera razvoja omogućuje da se u proizvodnoj strukturi privrede Srbije razvijaju istraživački i tehnološki intenzivne proizvodnje i usluge. Implementacijom takve razvojne koncepcije Srbija bi prevazišla dosadašnji koncept konkurentnosti zasnovan na korišćenju komparativnih prednosti u jeftinom i manje kvalifikovanom radu, prirodnim resursima i geografskom položaju. Povećanje konkurentnosti realnog i finansijskog sektora privrede Srbije i kompetentnosti javnog sektora predstavlja osnovu nacionalnog prosperiteta.

Srbija u novoj razvojnoj fazi treba da stvara i održava konkurentsku prednost putem preduzetništva i inovativnosti preduzeća, podizanja nivoa znanja i ubrzanog tehnološkog razvoja i da na toj osnovi povećava ekonomske i tehničke mogućnosti. Od najvećeg značaja za privredni razvoj Srbije je jačanje ekonomskih faktora konkurentnosti (troškovi, cene, kurs, subvencije, izvozni krediti, poreske olakšice) i jačanje tehnoloških faktora konkurentnosti (kvalitet, dizajn, rok isporuke, servis). U tom cilju Srbija kao manja i nedovoljno razvijena evropska zemlja treba da obezbedi otvorenost ekonomije i konkurentnu proizvodnju za moguće tržišne niše. Sa stanovišta konkurentnosti posebnu važnost ima jačanje sposobnosti preduzeća, grana i sektora privrede za osvajanje tržišta i povećanje tržišnog udela kao mere konkurentnosti, kao i povećanje elastičnosti izvoza na svetску tražnju i nivoa specijalizacije proizvodnje za izvoz.

Podizanje konkurentnosti privrede Srbije, posebno njenih izvozno orijentisanih sektora podrazumeva značajno unapređenje opštih faktora konkurentnosti², kao što su makroekonomska stabilnost i privredni rast, uključenost u globalne i integracione procese, kvalitet pravne države, kvalitet ekonomske politike i kvalitet zakonodavstva koje stvara privredni ambijent za preduzeća, razvijenost institucija finansijskog sektora, razvijenost privredne infrastrukture, kvalitet na-

2 Detaljnije o tome u World Economic Forum: "Global Competitiveness Report 1998.", Geneva 1998.

uke i tehnološke razvijenosti, kvalitet obrazovanja i ljudskog potencijala, kvalitet menadžmenta. Srbija, za razliku od visoko razvijenih zemalja koje se fokusiraju na razvoj sofisticiranih proizvoda visoke tehnologije, uz velika ulaganja u istraživanje i razvoj, treba da podstiče grane u kojima se mogu postići konkurentnost proizvoda i usluga, porast izvoza i deviznog priliva na bazi cenovne i tehnološke konkurentnosti. U tome ključnu ulogu imaju inovaciono orijentisana razvojna strategija i reformisani naučnoistraživački i obrazovni sistem.

Srbija na bazi odgovarajuće razvojne strategije treba da postigne makroekonomsku, sektorsku i mikroekonomsku konkurentnost³. Postizanju makroekonomske konkurentnosti treba da doprinesu politika kursa, poreska politika, upravljanje potražnjom, podsticanje mobilnosti tržišta kapitala, tržišta rada i tržišta proizvoda, podsticanje konkurentnosti u oblasti infrastrukture, obrazovanja i istraživanja. Postizanje konkurentnosti sektora privrede treba da se obezbedi putem unapređenja sektorskih struktura koje čine broj, veličina, koncentracija, tržišna moć, tehnološka sposobnost i poslovne strategije preduzeća, kao i putem unapređenja faktora specifičnih za pojedine sektore. Konkurentnost preduzeća je dominantno određena tehnološkim i organizacijskim prilagođavanjima preduzeća i jačanjem poslovnih, finansijskih, marketinških i tehnoloških sposobnosti preduzeća da izmene postojeću sektorsku i tržišnu strukturu i da se prilagode takvim strukturnim promenama. Preduzeća kao osnovni akteri razvoja, u uslovima rastućih naučnih invencija i tehnoloških inovacija i jakog konkurentskog pritiska na otvorenom tržištu, treba da snižavaju troškove i da putem tehnološkog razvoja poboljšavaju kvalitet, funkcije i druge performanse proizvoda i usluga i time uvećavaju njihovu cenovnu i tehnološku konkurentnost na domaćem i stranom tržištu. U takvim uslovima preduzeća su motivisana i nužno orijentisana na razvoj sopstvenih tehnologija i na pribavljanje i usavršavanje tehnologija stranog porekla. Preduzeća u tržišnom sistemu ne mogu da pokrivaju gubitke u poslovanju koji nastaju zbog tehnološkog zaostajanja kroz politiku cena na račun uspešnih preduzeća koja ostvaruju konkurentan tehnološki razvoj.

3 Savez ekonomista Srbije posvetio je tematsku raspravu konkurentnosti Srbije, za koju je pripremljen Zbornik radova Strategija konkurentnosti Srbije 2005-2020. Kopaonik Biznis Forum, 2005. Prethodno je Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet iz Beograda organizovalo savetovanje na temu Konkurentnost privrede i izvoza za koje je pripremljen Zbornik radova Ekonomsko-finansijski odnosi sa inostranstvom, Ekonomski anali, tematski broj, Beograd, 2004.

2. POVEĆANJE KONKURENTNOSTI I IZVOZA KAO NACIONALNI EKONOMSKI PRIORITET

Republika Srbija se nalazi po mnogo čemu na razvojnoj raskrsnici koja podrazumeva da je neophodno promeniti koncepciju razvoja i sistem u kome se ona realizuje. Nedovoljna konkurentnost preduzeća, finansijskog sektora i javnog sektora je mera neefikasnosti dosadašnje koncepcije i strategije razvoja i dosadašnjeg političkog, ekonomskog i pravnog sistema. Na konkurentnost privrede Srbije dodatno su drastično uticale sankcije UN, razgradnja nekadašnje SFRJ i njenog unutrašnjeg tržišta, bombardovanje NATO. U takvim okolnostima nije bilo investiranja u razvoj, što je uzrokovalo pad proizvodnje, tehnološko zaostajanje i nekonkurentnost. Republika Srbija nije ni u periodu od dolaska demokratske opozicije na vlast 5. oktobra 2000. značajnije poboljšala konkurentnost privrede, sektora, grana i preduzeća, kao ni konkurentnost finansijskog i javnog sektora. U tranzicionom periodu 2001-2005. vođenje ekonomske politike, institucionalno prilagođavanje i jačanje privatnog sektora nije značajnije doprinelo povećanju konkurentnosti realnog, finansijskog i javnog sektora.

Srbija u predstojećoj razvojnoj fazi treba da izgradi otvorenu konkurentnu privredu oslonjenu na znanje, što podrazumeva jačanje institucija kao ključnih činilaca konkurentnosti i razvoja koje omogućuju porast količina resursa i nivoa tehnologije i na toj osnovi porast obima i kvaliteta proizvoda i usluga. Nedograđen i nefunkcionalan pravni i institucionalni poredak u Srbiji predstavlja krupno razvojno ograničenje. U sistemu nedostaju Ustav i mnogi zakoni, institucije tržišta kapitala, a do skoro i međunarodni standardi računovodstvenog izveštavanja, brz i efikasan stečajni postupak i dr. Sve to otežava odlučivanje i vođenje poslovne politike preduzeća i banaka i ekonomske politike države, deformiše alokaciju resursa prema najefikasnijim upotrebama, ograničava registrovanje i zaštitu svojinskih prava, registrovanje i praćenje potraživanja i obaveza, i u krajnjoj liniji uslovljava zaostajanje u konkurentnosti i razvoju zemlje. U takvom institucionalnom ambijentu preduzeća i banke ne mogu da razviju preduzetničke sposobnosti i podignu poslovne performanse i svoju konkurentnost.

Povećanje konkurentnosti preduzeća i banaka na bazi preduzetničke sposobnosti i profitabilnosti podrazumeva zadovoljavajuće funkcionisanje tržišta kapitala i tržišta rada i adekvatno uređen odnos vlasnika i menadžera i status zaposlenih. Povećanje konkurentnosti mogu da ostvare samo privatizovana preduzeća i banke, dok društvena i državna preduzeća ostvaruju nižu konkurentnost. Preduzeća i banke u privatnoj svojini mogu da postignu visoku konkurentnost samo na funkcionalnim i efikasnim tržištima proizvoda i usluga, rada i kapitala. U tom pogledu od krucijalnog značaja su Zakon o privrednim društvima, Zakon o ban-

kama, Zakon o privatizaciji, Zakon o stečaju, Zakon o radu, Zakon o finansijskim tržištima. Ovu sistemsku regulativu potrebno je do kraja usavršiti i konzistentno uspostaviti u sistemu, kako bi se izgradio efikasan realni i finansijski sektor koji značajno doprinose konkurentnosti srpske privrede na domaćem i svetskom tržištu.

Od posebnog značaja za porast konkurentnosti privrede Srbije su sistemski mehanizmi za stimulisanje i mobilizaciju štednje i kredibilitet finansijskih institucija, koji treba da doprinesu porastu konkurentnosti preduzeća i privrede u celini. Konkurentnost izvoza zavisi i od institucija za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova. U tom pogledu domaća preduzeća su u znatno nepovoljnijem položaju od stranih preduzeća koja mogu da dobiju kredit u domicilnoj zemlji pod povoljnijim uslovima i od većeg sistema čiji su deo, a uz to su izložena znatno manjim rizicima.

U savremenim uslovima na efikasnost i konkurentnost privrede snažno utiče kvalitet institucija, socijalni kapital i kultura. Posebnu ulogu imaju tržišne institucije koje se zasnivaju na poštovanju privatne svojine, interesa i sloboda pojedinaca u sklapanju poslova, kao i pravila, zakoni i sudovi, koji obezbeđuju efikasno funkcionisanje tržišne privrede.

Uloga institucija i pravila je ključna u savremeno organizovanoj privredi. To podrazumeva sprovođenje političkih i ekonomskih reformi koje obezbeđuju rast, stabilnost, zaposlenost, smanjenje siromaštva, smanjenje javne potrošnje i povećanje sloboda. U tome ključnu ulogu imaju nova privatna preduzeća i novi podsticajni privredni ambijent, a stara preduzeća u društvenoj i državnoj svojini treba ubrzano privatizovati i restrukturirati, tako da se osnaži privatni sektor i poveća njegova efikasnost i produktivnost, a nezdravi delovi privrede likvidiraju. Takvom strukturnom promenom obezbedio bi se privatni sektor koji je konkurentan i izvozno efikasan. Uz to značajno treba smanjiti javni sektor (državnu upravu i javne službe), kao i posledično rashode republičkog i lokalnih budžeta i rashode u sistemu socijalnog osiguranja.

Makroekonomska politika ima višestruko dejstvo na konkurentnost preduzeća, i to: politika kursa koja preko održavanja kursa na određenom nivou utiče na konkurentnost privrede, monetarna politika koja preko kamata i kontrole likvidnosti banaka utiče na konkurentnost privrede, fiskalna politika koja putem prihoda, rashoda i deficita/suficita utiče na konkurentnost privrede, spoljnotrgovinska politika i politika konkurencije preko zaštite domaće proizvodnje i zaposlenosti, jačanja konkurentnosti i liberalizacije kapitalnih transakcija utiče na konkurentnost privrede, politika dohodaka koja preko administrativno regulisanih cena i preko izdataka za plate utiče na konkurentnost privrede.

Jačanjem institucija i vođenjem ekonomskih politika Srbija treba da ojača svoju konkurentsku sposobnost, poveća izvoz i stopu privrednog rasta. Niska konkurentnost privrede Srbije posledica je ne samo rasta domaće agregatne tražnje i pogreški u vođenju ekonomske politike, već i usporenih ekonomskih reformi, usporene privatizacije, nedovoljnih investicija i tehnološkog zastarevanja opreme i uređaja.

Podizanje konkurentnosti privrede Srbije podrazumeva pre svega institucionalno jačanje, veću i jeftiniju proizvodnju i obezbeđivanje većih investicija iz domaće raspodele i privatnog stranog kapitala, a u tim okvirima i uspešnu ekonomsku politiku (apresijacija kursa, smanjenje carina, smanjenje kamatnih stopa, smanjenje javne potrošnje, usklađeni rast zarada i produktivnosti rada i dr.).

Za povećanje konkurentnosti privrede Srbije u srednjem roku značajna je realna depresijacija kursa, u kombinaciji sa drugim merama ekonomske politike i sa strukturnim reformama u realnom, finansijskom i javnom sektoru. U tome ključnu ulogu ima smanjenje javne potrošnje i realna depresijacija. Ukoliko izostane smanjenje javne potrošnje unutrašnja stabilnost bi se obezbedila kursom, dok bi se uvećala spoljna neravnoteža. Izostajanje depresijacije i smanjenja javne potrošnje uslovalo bi finansijsku krizu ili recesiju. Prilagođavanje kursa stimulisalo bi izvozni sektor oslonjen na najefikasnija inovativno orijentisana preduzeća koja bi pokrenula rast ostalih delova privrede. Pored toga, temeljne reforme obezbedile bi veći priliv direktnih stranih ulaganja koja bi značajno povećala izvoz i konkurentnost, a donela bi savremene tehnologije, menadžment i tržište. Sadašnja nekonkurentnost privrede i nizak izvoz uzrokuju visok deficit tekućih transakcija. Radi smanjenja ovog deficita u 2005. godini na oko 11% BDP pooštrene su monetarna i fiskalna politika i politika zarada koje treba da smanje domaću tražnju i ubrzane su strukturne reforme kojima se uspostavlja makroekonomska ravnoteža. Cilj je da se u narednim godinama deficit tekućeg računa svede na oko 7% BDP i time uspostavi spoljna ravnoteža.

3. RAZVOJNO ORIJENTISANA KOOPERACIJA SRBIJE SA EVROPSKIM OKRUŽENJEM

Ključne poluge napretka Srbije na putu ka ulasku u Evropsku uniju su: (a) rast proizvodnih resursa i efikasno korišćenje domaćih razvojnih mogućnosti i (b) aktivna i sveobuhvatna unutrašnja i spoljna kooperacija. Razvojno orijentisana i produktivna kooperacija kao strateški mehanizam, u komplementarnom delovanju sa tržišnim mehanizmima, je osnovni generator razvoja pojedinaca, organizacija i naroda u uslovima globalizacije i civilizacijskog preobražaja savremenog sveta. Razvoj tržišnog i kooperativnog mehanizma je osnovna pretpo-

stavka jačanja međunarodne konkurentnosti domaće privrede i pravovremene i kvalitetne pripreme Srbije za ulazak u EU. Takav mehanizam omogućuje da se putem konkurencije i kooperacije obezbedi ubrzan i efikasan razvoj privrede i društva u Srbiji i njeno uspešno povezivanje sa spoljnim svetom.

Strateška kooperacija je važan mehanizam za razvoj Srbije kao manje ekonomije i države orijentisane na sticanje dobre strateške razvojne pozicije u novom evropskom okruženju i globalnim procesima koji moćno utiču na razvoj nacionalnih zajednica, posebno manjih koje teže da očuvaju i jačaju nacionalno i kulturno nasleđe i potencijale za razvoj. Takav strateški cilj zahteva razvijenu kooperaciju među domaćim akterima razvoja i svestranu kooperaciju Srbije sa državama u susedstvu i sa članicama EU - političku, ekonomsku, finansijsku, tehnološku, naučnu, prosvetnu i kulturnu.

Evropa je zasigurno jedan od najsnažnijih polova globalnog razvoja i najvažnije političko, ekonomsko, tehnološko, finansijsko i kulturno okruženje Republike Srbije. Ravnopravan položaj Evrope na globalnom nivou se zasniva na stvaranju ekonomske integracije evropskih zemalja sa jedinstvenim unutrašnjim tržištem i jedinstvenom monetom. Članice Evropske unije jačaju evropski razvojni potencijal kroz institucije, rivalstvo i saradnju, odnosno kroz hijerarhijske, tržišne i kooperacijske mehanizme. Hirerarhiko odlučivanje, kooperacija i konkurencija u uslovima globalizacije su komplementarni mehanizmi pomoću kojih evropske zemlje jačaju nacionalnu konkurentsku poziciju privrede i globalnu stratešku poziciju Evrope. U novom socijalnom ambijentu i institucionalnom sistemu uspostavljen na evropskom nivou poslovne firme kao ključni agensi ekonomskog razvoja Evrope jačaju faktore konkurentnosti kroz ekonomiju obima, racionalnu alokaciju proizvodnih faktora, visoku poslovnu efikasnost, strategijske alijanse, umrežavanje proizvodnih, istraživačkih i obrazovnih organizacija, zajedničke istraživačke i razvojne programe i projekte.

Za uspon Evrope u globalnim procesima od ključnog značaja su regulatorni mehanizmi, odnosno uravnoteženo delovanje tržišnih, kooperativnih i hijerarhijskih mehanizama koji omogućuju dostizanje dobre strateške pozicije Evrope u međunarodnim odnosima. Odlučujuće za uspeh Evrope na globalnom nivou je razvoj inovativnog društva zasnovan na regionalnim specifičnostima, preduzetništvu, širokoj kooperaciji, jakim institucijama, kvalitetu ljudskih resursa, razvijenoj inovacionoj infrastrukturi, novoj aktivnoj i odgovornoj ulozi države i javnog sektora, novom proizvodno-tehnološkom i socijalnom sistemu prilagođenom novom obrascu proizvodnje, potrošnje, razvoja i kulture koji na zadovoljavajući način rešava probleme nezaposlenosti, nekonkurentnosti, sukobljenosti tehnologije i kulture i degradiranosti životne sredine. Evropa je opredeljena za

takvu razvojnu alternativu koja podrazumeva značajno iskustvo u razvoju lokalne inicijative i kooperacije i u razvoju ljudskih resursa i potrebne infrastrukture.

Evropska unija je najvažnije razvojno okruženje Srbije koja kao manja ekonomski nedovoljno razvijena evropska zemlja treba da se na aktivan način uključi u evropske integracije. Pri tome, Srbija treba da prepozna i prihvati razvojni stil Evrope koji se razlikuje od razvojnog stila SAD i Japana. U razvojnom stilu Evrope dominantna je kooperacija preduzeća, sektora i država radi jačanja sinergetskog razvojnog efekta. U Evropi se napušta koncepcija autarkičnog razvoja i prihvata koncepcija zajedničkog delovanja preduzetnika i države u pravcu stvaranja nešto sasvim novog na bazi rastućih naučnih invencija i tehnoloških inovacija. Evropa razvija partnerstvo javnog i privatnog sektora u finansiranju razvojnih projekata i naučnih i tehnoloških istraživanja, sa ciljem da obezbedi samostalan socio-ekonomski i naučno-tehnološki razvoj.

U Evropi kooperacija postaje komplementarna konkurentnosti, posebno u oblasti nauke i tehnologije. Kooperacija je dominantna u naučnim istraživanjima, a sve više kooperacija i konkurencija komplementno deluju i u oblasti tehnoloških istraživanja i promocije proizvoda na tržištu. U socio-ekonomskom sistemu Evropske unije osnovni mehanizmi regulacije razvoja su mehanizmi hijerarhijskog odlučivanja, strateške kooperacije i tržišnog delovanja, koji u kompletnom delovanju regulišu procese u socio-ekonomskom sistemu, uvažavajući odabrane strateške razvojne aspiracije, postavljena pravila odlučivanja i ponašanja i tržišne signale. Takav regulacioni mehanizam obezbeđuje optimalizaciju odlučivanja na kratak, srednji i dugi rok. U tome sklonosti i sposobnosti elita nacije i menadžmenta preduzeća da razvijaju kooperativne aranžmane imaju ključnu ulogu u poboljšanju konkurentne sposobnosti privrede i strateške pozicije zemlje. Evropska privreda se sve više zasniva na umrežavanju i alijansama preduzeća kao način eksternalizacije poslovnih aktivnosti i povećanja profitabilnosti i istraživačkih kapaciteta firmi.

Republika Srbija kao razvojno orijentisana zemlja treba da usvoji evropske standarde i razvojne kriterijume i da ubrzano osposobljava privredu i društvo za pridruživanje EU. Na tom putu glavne poluge približavanja domaćeg rada i ponašanja normama i standardima EU su regulatorni mehanizmi razvoja, kao što su civilizacijsko hijerarhijsko odlučivanje, strateška razvojna kooperacija i tržišno ponašanje svih subjekata privrede i društva. Putem tih poluga i sposobnošću nacije da razume okruženje i trendove razvoja i da izgradi produktivan socio-ekonomski i proizvodno-tehnološki sistem Srbije kao i ubrzanjem razvoja znanja i tehnologije treba da ojača potencijale za razvoj informacionog društva i privrede i poboljša stratešku poziciju u Evropi.

Izgradnja kreativnog društva i inovacione privrede u Srbiji, u skladu sa novom razvojnom i tehnološkom paradigmatom Evrope, predstavlja veliki razvojni izazov i imperativ. Srpska nacija treba da uđe u proces stabilizacije i pridruživanja EU, a srpske firme treba da uđu u mreže koje formiraju evropske firme. To je najbolji način da se skрати put u EU, pronađu evropske tržišne niše sa proizvodima i uslugama u kojima je značajan sadržaj visokokvalifikovanog rada (znanja), prestrukturira srpska privreda i ojača njen razvojni potencijal. To podrazumeva da se prihvati evropski razvojni obrazac koga karakteriše diverzifikacija ponude putem tehnoloških inovacija, diverzifikacija i individualizacija tražnje različitošću potrošnje, intelektualizacija proizvodnih procesa i sadržaja proizvoda i usluga. Time bi se povećalo učešće domaćih proizvoda i usluga srednjeg i visokog tehnološkog sadržaja za evropske tržišne segmente. Za takav poduhvat potrebna je sposobnost proizvodnog sistema da stvara konkurentne proizvode i usluge za evropsko tržište, a to zahteva odgovarajući istraživačko-razvojni potencijal u privredi i razvijeno preduzetništvo i inovativnost u preduzećima. Na tim osnovama stvarale bi se i održavale komparativne razvojne prednosti i na najbolji način valorizovalo prirodno i proizvodno bogatstvo Srbije i njen radni potencijal koji stvara konkurentne proizvode i usluge za individualiziranu evropsku potrošnju i jača konkurentnu poziciju Srbije u novom međunarodnom okruženju.

Koncepcija razvoja inovativne privrede i kreativnog društva u Srbiji u predstojećoj razvojnoj fazi podrazumeva identifikaciju fenomena inovativnosti srpske privrede i društva kao kompleksnog razvojnog preobražaja zasnovanog na novoj razvojnoj i tehnološkoj paradigmati i kulturnom obrascu savremenog sveta. Srbiji je potrebna nova koncepcija i strategija razvoja privrede i društva zasnovana na znanju i novim tehnologijama kao ključnim faktorima svestranog nacionalnog razvoja u uslovima globalizacije, integracije i kooperativnosti. Prelaz na novu inovativno orijentisanu koncepciju razvoja Srbije podrazumeva jačanje sklonosti i sposobnosti privrede i javnog sektora da dostignu potrebnu tehnološku i organizacionu inovativnost i sposobnost političkih elita i državne administracije da implementiraju potrebne političke, ekonomske, institucionalne, socijalne i kulturne promene.

Obrazovanje, nauka i tehnologije postaju ključne poluge razvoja inovativne privrede i društva u Srbiji. U tom pogledu sticanje novih znanja, istraživanje i razvoj i efektuiranje novih tehnologija imaju najveći razvojni doprinos izgradnji inovativne privrede i društva u Srbiji u novoj razvojnoj fazi u kojoj rastuću ulogu imaju visoke kvalifikacije radne snage i visok tehnološki sadržaj proizvoda i usluga. Nova koncepcija razvoja zasnovana na znanju i visokim tehnologijama omogućuje da se Srbija kao manja evropska zemlja uspešno uključi u globalne procese jačajući obrazovni, istraživački, radni i tehnološki potencijal, što podrazume-

va: (a) napuštanje dosadašnje razvojne koncepcije zasnovane na neracionalnom korišćenju prirodnih resursa, neefikasnom investiranju i na korišćenju nižih i srednjih kvalifikacija radne snage koja je neodrživa na duži rok, (b) odlučan i osmišljen prelazak na novu koncepciju razvoja koja se zasniva na korišćenju visokih kvalifikacija i tehnologija kao osnovnih činilaca strukturnih promena i rasta privrede i društva u predstojećoj razvojnoj fazi, (v) porast kvaliteta znanja koje se stiče u obrazovnom i istraživačkom procesu, ubrzani tehnološki razvoj privrede i javnog sektora, povećanje konkurentnosti privrede i poboljšanje konkurentne pozicije Srbije u međunarodnom okruženju, (g) povezanost obrazovnog, istraživačkog i proizvodno-tehnološkog sistema Srbije i stvaranje nacionalnog inovacionog sistema kao osnovne pretpostavke razvojne i tehnološke uspešnosti svake inovativne privrede i društva koje odlikuje sklonost i sposobnost da stvara, transferiše i efikasno upotrebljava rezultate naučnog i tehnološkog razvoja i ostvaruje visok rast proizvodnje, izvoza, zapošljavanja i životnog standarda.

Spremnost i sposobnost srpske nacije da uđe u takve promene i da kroz kooperaciju sa evropskim okruženjem modernizuje i razvija privredu i društvo je osnovna pretpostavka ubrzanog približavanja Srbije EU. Srbija da bi postala respektibilna članica EU treba da na evropskom putu jača zaštitu ljudskih prava i institucije demokratskog društva, razvija sklonost i sposobnost za demokratiju, tačnost i pouzdanost pojedinaca, organizacija i nacije i kulturu komuniciranja sa evropskim okruženjem, odgovorno izvršava preuzete međunarodne obaveze i odgovorno vrši javne poslove, povećava kompetentnost i efikasnost javnog sektora i državne administracije, poštuje i pravila i procedure i izvršava javne obaveze, povećava konkurentnost privrede i kvalitet svojih proizvoda i usluga, razvija inovativnu privredu i povećava tehnološki sadržaj proizvoda i usluga, unapređuje ekonomsku i socijalnu situaciju u zemlji kroz povećanje bruto domaćeg proizvoda i uspešno rešavanje problema deficita u budžetu i spoljnotrgovinskoj razmeni i kroz smanjivanje nezaposlenosti i siromaštva u zemlji.

Srbija radi ulaska u EU treba da sagleda i ukloni brojne prepreke koje postoje u oblasti kulture, politike, ekonomije i prava. Prva i najveća prepreka na evropskom putu je nespремnost pojedinaca, organizacija i nacije za promene kojima bi se Srbija otvorila i integrisala sa evropskim okruženjem. U otklanjanju ove visoke prepreke ključnu ulogu imaju politički lideri i privredni menadžeri evropske orijentacije. Od najvećeg značaja za nacionalni napredak je stvaranje kritične mase političara i menadžera koji svojim sposobnostima i odgovornim radom mogu da kroz odlučne i radikalne promene uvedu Srbiju u EU.

Druga važna poluga približavanja Srbije EU je razvijena sposobnost pojedinaca, organizacija i cele nacije za kooperaciju u zemlji i sa inostranstvom. Srbija treba da izgradi kooperativnu privredu i društvo koje uspešno rešava mnoge

probleme u razvoju koje mogu da reše tržišni i administrativni mehanizmi. Pri tome, kooperacija je uslov za efektuiranje potencijala tržišta, tehnologija i znanja kroz povezivanje proizvodnje, potrošnje, obrazovanja, istraživanja i administracije i za dostizanje konkurentne sposobnosti privrede i uspešnost srpske nacije kao učesnika međunarodne saradnje.

U predstojećoj razvojnoj fazi Srbija treba da aktivno izgradi konkurentnu privredu i kooperativno društvo i da se na tim osnovama pravovremeno i kvalitetno pripremi za ulazak u EU. Za postizanje toga cilja politička, ekonomska, naučno-tehnološka, prosvetna i kulturna kooperacija Srbije sa susednim državama i članicama EU postaje ključni uslov razvoja i sticanja bolje strateške i razvojne pozicije Srbije u novom evropskom okruženju. Od ključnog značaja je da Srbija smanji i ukloni političke, kulturne i druge prepreke razvoju kooperativne privrede i društva, izgradi razvojno produktivan ambijent i kompetentne institucije i maksimalizuje kooperativnost domaćih aktera razvoja, kao i da kroz spoljnu razvojno orijentisanu kooperaciju poboljša svoju stratešku i razvojnu poziciju pri uključivanju u globalne procese i evropske integracije.

4. PUTEVI I AKTERI KONKURENTSKOG PRIBLIŽAVANJA SRBIJE EU

Centralni problem Srbije na putu ka EU jeste nekonkurentnost privrede i finansijskog sektora i nekompetentnost javnog sektora. Pravovremena i kvalitetna priprema Srbije za ulazak u EU zahteva izgradnju konkurentne tržišne privrede (preduzeća i banaka) i jačanje kompetentnih institucija i javne administracije.

Problem nekonkurentnosti preduzeća i privrede Srbije ne može se rešiti promenom deviznog kursa, izvoznim subvencijama ili industrijskom politikom koja bi štitila i podsticala izabrane sektore, grane i preduzeća. Ovaj strukturni problem mogu da reše samo preduzetnici, inovatori i investitori u podsticajnom opštem ambijentu. Na tim osnovama poboljšale bi se proizvodne, izvozne i tehnološke performanse privrede Srbije i postigla njena međunarodna konkurentnost. Idući tim putem Srbija bi mogla da dostigne višu konkurentsku prednost u smislu Šumpeterovog i Porterovog shvatanja ekonomskog progressa zasnovanog na znanju i tehnološkom razvoju.

Srbija na putu ka EU da bi bila razvojno uspešna zemlja na duži rok treba da sagledava i usmerava razvojne procese, odredi nacionalne razvojne prioritete kojima će se posvetiti svi akteri razvoja, vodi selektivne razvojne politike i uspostavi inovacioni sistem usmeren na ostvarivanje utvrđenih razvojnih prioriteta. Nacionalna posvećenost izabranim razvojnim prioritetima, sposobnost uspostavljanja razvojnih kooperacija (klastera) i prihvatanje kulturnog obrasca koga donosi

novi ciklus tehnološkog razvoja su osnovni putevi dostizanja kvaliteta i konkurentnosti kao osnovnih uslova za ulazak u EU.

Osnovni akteri konkurentskog približavanja Srbije EU su: (a) inovativno i preduzetnički orijentisana preduzeća posvećena unapređenju performansi proizvoda i usluga (cena, kvalitet, dizajn, isporuka, servis) koje nude domaćem i stranom tržištu, kao i zdrave i profitabilne bankarske i druge finansijske organizacije, (b) inventivan inovacioni sistem koji povezuje obrazovne, istraživačke, tehnološke i proizvodne procese i generiše konkurentan tehnološki razvoj i (v) kompetentan javni sektor kao nosilac razvojnih politika koje utiču na tehnološki razvoj i konkurentnosti, pre svega naučno-tehnološke, industrijske i antimonopolske politike.

Potrebno je da Srbija, radi povećanja konkurentnosti privrede i kompetentnosti institucija, realistično oceni stanje i mogućnosti povećanja konkurentnosti i da utvrdi strategiju povećanja konkurentnosti privrede i motiviše osnovne aktere povećanja konkurentnosti (preduzeća i banke).

Srbija u okviru nekadašnje Jugoslavije nije ostvarila konkurentan privredni i tehnološki razvoj, što pokazuju agregatni indikatori kao što su: nizak nivo BDP, nizak nivo izvoza, niska produktivnosti, visoka nezaposlenost, ekonomska neefikasnost i nizak kvalitet života. Nisu ostvareni ni značajniji rezultati u tehnološkom razvoju, što pokazuje tendencija smanjenja ukupnog broja zahteva za zaštitu patenata i, posledično, nedovoljan broj tehničkih unapređenja i drugih inovacija.

Konkurentan razvoj Srbije podrazumeva da se uklone sve društvene prepreke inovativnom ponašanju pojedinaca i organizacija i da se obezbedi porast investicija u znanje (obrazovanje, istraživanje i razvoj). Stvaranje i održavanje konkurentskih prednosti treba da bude primarni zadatak Srbije kao manje nacionalne zajednice koja teži da se produktivno uključi u globalne procese i ekonomske integracije. Pri tome, Srbija treba da prihvati novu koncepciju konkurentnosti privrede koja podrazumeva da se konkurentne prednosti stiču i održavaju na bazi naučnog znanja i tehnološkog razvoja kao dominantnih faktora koji omogućuju da se u privrednoj strukturi Srbije razvijaju istraživački i tehnološki zasnovana preduzeća, grane i sektori privrede. Prihvatanjem takvog razvojnog koncepta Srbija bi u novoj razvojnoj fazi povećala konkurentnost privrede i smanjila tehnološku i ekonomsku zavisnost od drugih zemalja. Saglasno takvom razvojnem opredeljenju Srbija treba da napušta koncept stvaranja i održavanja konkurentskih prednosti snižavanjem cena osnovnih prirodnih resursa i rada. Idući dosadašnjim putem Srbija bi u krajnjoj instanci smanjila konkurentnost i povećala zavisnost od okruženja. Takav koncept konkurentnosti koji je dominirao u dugom periodu industrijalizacije Srbije u okviru nekadašnje Jugoslavije treba napu-

stiti, budući da savremeni proizvodno-tehnološki sistem karakteriše rastuća uloga naučnih znanja i novih tehnologija. U svetu je prošlo vreme industrijalizacije, kada je cilj bio masovna i jeftina proizvodnja, što je za posledicu imalo rasipanje resursa. Dolazi vreme konkurentne proizvodnje za osvojene tržišne niše, a to zahteva sposobnost preduzeća da inoviraju proizvode i procese proizvodnje. Srbiji na putu ka EU predstoji da se uspešno adaptira na ubrzani i kvalitetno novi tehnološki razvoj koji donosi nova tehnološka rešenja u svim privrednim i vanprivrednim delatnostima na bazi preduzetničkog i inovativnog ponašanja privrednih subjekata, kao i novi kulturni obrazac koji menja navike ljudi u radnom i slobodnom vremenu.

Srbija na putu ka EU treba da zadovolji osnovne kriterijume i indikatore konkurentnosti privrede. Osnovno merilo konkurentnosti savremene privrede je sposobnost preduzeća, grana i sektora privrede da snižavaju troškove poslovanja i razvoja i da time postižu ekonomsku konkurentnost odnosno konkurentnost po osnovu cena, kao i sposobnost preduzeća, grana i sektora privrede da poboljšavaju performanse proizvoda i usluga, pre svega kvalitet, funkcije i postprodajni servis. Polazeći od ovog merila najveći deo privrede Srbije nema zadovoljavajuću sposobnost snižavanja troškova i poboljšanja kvaliteta proizvoda i posledično ne dostiže potrebnu ekonomsku i tehnološku konkurentnost na domaćem i stranim tržištima. Mereno ovim kriterijumom gotovo da nema preduzeća i grane privrede Srbije koji su dostigli viši nivo konkurentnosti i značajniji tržišni udeo kao meru konkurentnosti. Veći tržišni udeli zahtevaju osvajanje tržišnih niša i konkurentsku proizvodnju i konkurentne tehnologije, a toga je malo u privredi Srbije.

Drugo krucijalno merilo konkurentnosti privrede Srbije je ostvareni stepen pokrivenosti uvoza izvozom. Ni po ovom merilu privreda Srbije nema zadovoljavajuću međunarodnu konkurentnost, što pokazuje prevelik spoljnotrgovinski deficit u platnom bilansu i negativan bilans tehnoloških plaćanja. U privredi Srbije gotovo da nema preduzeća i grana koji su dostigli višu ili visoku izveznu konkurentnost. Privreda Srbije ne zadovoljava osnovne parametre izvezne konkurentnosti kao što su kontinuirano povećanje izvoza i dostizanje većeg obima i vrednosti izvoza, diverzifikacija izvezne ponude, održavanje visokih stopa rasta izvoza u dužem periodu, unapređenje tehnološkog sadržaja izveznih proizvoda, ekspanzija domaćih preduzeća sposobnih da nastupe na globalizovanim tržištima.

Srbija ne može dugoročno ostvarivati rast na bazi poboljšanja proizvoda tradicionalnih grana privrede. U novoj razvojnoj fazi Srbija treba da izvrši strukturne promene i orijentiše se na konkurentnu tehnološki intenzivnu proizvodnju za tržišne niše koje može da osvoji. Srbija u okviru nekadašnje Jugoslavije nije men-

jala strukturu privrede i strukturu prerađivačke industrije. Rast je ostvarivala investicijama u iste proizvodnje u kojima nije dostigla konkurentsku prednost. Srbija treba da izgradi konkurentnu privrednu strukturu u kojoj su zastupljene tehnološki sofisticirane grane, čije su tehnologije složenije, skuplje i teže dostupne, kao i grane sa lako dostupnim i jednostavnim tehnologijama u kojima se može da održi konkurentnost na bazi nižih troškova i prodajnih cena. U tome ključnu ulogu imaju privatni domaći i strani investitori koji imaju kapacitet za preduzetništvo, inovativnost i investiranje i koji mogu da naprave kvalitetan proizvod ili uslugu i da pronađu nova tržišta za sofisticiranu produkciju.

Srbija u procesu pridruživanja EU treba da ojača osnovne izvore rasta i konkurentnosti privrede do kraja prve dekade ovog veka. U stručnoj literaturi i materijalima ministarstava, primetne su različite projekcije privrednog rasta, od optimističkih projekcija koje računaju sa stopom rasta između 8-10% godišnje, do projekcija koje računaju sa prosečnom godišnjom stopom rasta 5-6%.

Vladine makroekonomske projekcije sadržane u Memorandumu o budžetu i ekonomskoj politici za period 2006-2008.⁴ i u Strategiji za smanjenje siromaštva u Srbiji do 2010.⁵ uzimaju stopu rasta od 5-6% prosečno godišnje. One ne sadrže visoku stopu rasta od 8-10% koju sada ostvaruje Kina, a ranije su je ostvarile nekadašnja FNRJ i Japan u periodu 1954-1964. Pri tome, reper je najviša ostvarena stopa rasta u 13 evropskih zemalja u tranziciji. Mađarska, Poljska i Slovačka su, nakon tranzicione recesije, ostvarile kontinuirani rast proizvodnje i pri tome najviša stopa ostvarenog rasta je iznosila 5%.

Srbija je, nakon dugog perioda blokirano razvoja od 1990. do 2000, ostvarila rast BDP u 2001. od 5,5% zahvaljujući poljoprivredi, u 2002. od 4% zahvaljujući rastu usluga i industrije, u 2003. od 3% zahvaljujući rastu uslužnog sektora, pre svega saobraćaja, građevinarstva, trgovine i turizma i u 2004. od 8,6% na bazi rasta industrijske proizvodnje od 7,1%, poljoprivredne proizvodnje od 19,8% i značajnog rasta uslužnog sektora. Za naredni period 2005-2010. projektovan je privredni rast od 5-6% godišnje.

Povećanje bruto domaćeg proizvoda i međunarodne konkurentnosti Srbije u periodu do 2010. zasnivaće se na unapređenju ljudskih resursa i povećanju investicija. Za razvoj tehnologija i njihovu difuziju potrebna su znanja i sposobnosti ljudskih resursa, kao i fizičke i nevidljive investicije. Rast BDP i konkurentnosti privrede u ovoj dekadi zasnivaće se i na povećanju izvoza i smanjenju javne potrošnje.

4 Memorandum o Budžetu i ekonomskoj politici za period 2006-2008., Ministarstvo finansija, Beograd 2005.

5 Strategija za smanjenje siromaštva, Ministarstvo za socijalna pitanja, Beograd 2003.

Osnovni generator rasta i konkurentnosti privrede Srbije u periodu do 2010. je znanje i sposobnost ljudskih resursa. Obrazovni sistem ima rastuću ulogu u stvaranju potrebnih znanja i sposobnosti za privredni, tehnološki i kulturni razvoj. Srbija nema potreban kvalitet ljudskih resursa za sveukupni razvoj, iako je povećan stepen obuhvaćenosti stanovništva formalnim školskim obrazovanjem. Od posebnog značaja za tehnološku konkurentnost je povećanje kvaliteta istraživačkog i inženjerskog potencijala Srbije. To zahteva reformu obrazovnog i naučnoistraživačkog sistema u Srbiji usmerenu na uvođenje sistema doživotnog učenja pojedinaca i organizacija, sa težištem na razvoju znanja i sposobnosti potrebnih za tehnološko osposobljavanje privrede i javnog sektora kao osnovnih pretpostavki međunarodne konkurentnosti Srbije.

Drugi generator rasta BDP od 5-6% godišnje u periodu do 2010. su investicije. Investicije su bitan uslov za razvoj, pribavljanje i difuziju tehnologije. Pri tome, nevidljive investicije imaju rastući udeo u ukupnim potrebnim investicijama. Ulaganja u istraživanje i razvoj, razvoj softvera, usavršavanje znanja i sposobnosti zaposlenih, unapređenje menadžmenta i marketinga, imaju sve značajniju razvojnu ulogu u poboljšanju kvaliteta proizvodnje i podizanju performansi proizvoda i usluga i njihove konkurentnosti na tržištu. Predviđeno je povećanje udela investicija u BDP sa 13% u 2002. na 25% u 2010. I ovde su kao reper uporedne privrede u tranziciji. Porast učešća investicija treba da se ostvari prvenstveno povećanjem domaće štednje sa 1% BDP u 2002. na 17% BDP u 2010. i porastom stranih direktnih investicija godišnje između 5-6% BDP u periodu do 2010. Potrebno je da najveće učešće u ukupnim investicijama imaju privatne domaće i strane investicije. Predviđeno je da se udeo kapitalnih investicija u javnim rashodima poveća sa 2% u 2002. na 4% u 2010.

Treći generator konkurentnosti i rasta privrede Srbije je izvoz. Predviđeno je značajnije povećanje učešća izvoza sa 19% BDP u 2002. na 35% BDP u 2010. Takvo povećanje izvoza zahteva značajnije strane direktne investicije između 1,3-1,6 milijardi USD godišnje. I ovde je reper ostvareni izvoz uporednih zemalja u tranziciji. Evropske zemlje u tranzicije koje su imale visok priliv stranih direktnih investicija ostvarile su i visok izvoz na tržište EU. Reč je o Mađarskoj koja izvozi 60% svog BDP, a slično i Češka, Slovačka, Slovenija i Poljska. Ovim zemljama se pridružila i Bugarska koja je 2001. izvezla 56% svog BDP.

Četvrti generator konkurentnosti i rasta privrede Srbije je smanjenje učešća javne potrošnje sa 46% BDP u 2002. na 42% BDP u 2010. Privreda Srbije sa nivoom javne potrošnje koji iznosi gotovo polovinu BDP ne može biti konkurentna na domaćem i stranom tržištu. Radi toga, treba smanjivati neproduktivnu javnu potrošnju, a povećavati izdvajanja za obrazovanje, nauku, tehnološki razvoj, kul-

turu i sport i druge delatnosti koje jačaju ljudske resurse kao razvojni potencijal Srbije.

5. KONKURENTNOST I REFORME KAO IZAZOV ZA DRŽAVU I POJEDINCE

Sticanje i održivost konkurentnosti privrede Srbije zahteva sprovođenje institucionalnih i strukturnih reformi. Republika Srbija nakon epohalnih promena koje su zahvatile bivše socijalističke zemlje tokom devedesetih godina, našla se početkom dvehiljaditih pred dva velika izazova: (1) izgradnja stabilne i prosperitetne države i ljudska prava i slobode i (2) povećanje konkurentnosti i izvoza. Dubina promena i dinamika kojom one moraju da budu izvedene prevazilaze sposobnost prilagođavanja države, političkih elita i pojedinaca velikim promenama koje traže organizacije i pojedince sposobne za prilagođavanje promenama u strukturi društva i celini sistema. To zahteva jedinstvenu političku volju parlamenta, vladajućih političkih partija i vlade da se uvede vladavina zakona kroz donošenje zakona i njihovo dosledno sprovođenje i kroz poštovanje institucija (pravila ponašanja) kojima se eliminišu diskreciona prava. U takvom institucionalnom ambijentu uspostavljala bi se vladavina zakona koja onemogućava oligarhiju i korupciju da blokiraju reforme.

Promene su epohalne i usmerene na izrastanje demokratskog društvenog poretka iz slobodnih interakcija autonomnih subjekata. Takve promene zahtevaju novu paradigmu, novi pojmovni okvir, novi referentni sistem. Od posebnog značaja je izgradnja institucija i oblikovanje pravila ponašanja, koja daju mehanizmima automatske regulacije poželjne funkcionalne karakteristike i doprinose ostvarivanju ciljeva državne organizacije. U tome se sastoji fundamentalni značaj pravila koja su utvrđena zakonima i onih koja izvire iz sistema metainstitucionalne strukture društva.

Ključne pretpostavke povećanja konkurentnosti privrede Srbije su institucionalne reforme koje bi obezbedile kvalitetno poslovno okruženje. Srbija je u prve četiri godine tranzicije ostvarila napredak u izgradnji institucija tržišne privrede i demokratskog društva, ali je još više ostalo da se uradi na kompletiranju novog institucionalnog okvira i postavljanju novih pravila ponašanja. Odlučujući značaj u tome ima jedinstvena politička volja da se ukloni stara sistemska paradigma.

Republika Srbija posle decenije blokirano razvoja (1991-2001) nalazi se u fazi izgradnje novog tipa privrede i društva zasnovanog na novom ustavu i novim zakonima koji opredeljuju nove institucije i nova pravila igre. U okviru toga gradi se novi tip države i novih socijalnih i kulturnih odnosa u kojima su pojedinci aktivni preduzetnici i akteri razvoja. Pri tome, država i pojedinci se nalaze u

sudaru sa starim ustavnim, zakonskim i institucionalnim okvirom proizašlim iz starog vrednosnog sistema. Takve okolnosti i brojna ograničenja zahtevaju dobru strategiju reformi koje će ukloniti stare okvire i uvesti u sistem nove institucije i pravila političkog, ekonomskog i socijalnog ponašanja, kao osnovu za utvrđivanje i vođenje ekonomske politike i za upravljanje javnim resursima, sa ciljem da javni i privatni sektor kroz partnerstva postignu ciljane performanse u prisustvu mnogobrojnih ograničenja i u nedovršenom okruženju. Sprovođenje takve strategije zahteva jedinstvenu političku volju da se uvedu potrebne institucije i pravila igre i ojača kapacitet postojećih institucija i da se razgraniči polje delovanja javnog i privatnog sektora kao ključnih pretpostavki dostizanja viših političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih performansi.

Ključno polje delovanja države je izgradnja ustavnog, zakonodavnog i insitucionalnog okvira i primena pravila ponašanja koja otuda proističu uklanjanjem barijera, pružanjem javnih usluga iz nadležnosti državnih organa (odbrana, bezbednost, obrazovanje, zdravstvo, infrastrukturne usluge i dr) i pomaganje socijalno ugroženih pojedinaca i grupa (samohrane majke, stari i nemoćni, deca bez roditelja i sl.), kao i nerazvijenih područja i javnih preduzeća. Pri tome, stepen delovanja države zavisiće od stepena uređenosti sistema i discipline pojedinaca.

Prioritetni zadatak države je da razvije institucionalnu osnovu poslovnog okruženja. To zahteva efikasnost državne administracije i sudstva, odnosno reformu pravnog sistema i sudskih procedura i postupaka, državne organizacije i državnog aparata.

Država u tranziciji treba da prihvati institucionalne standarde EU i da sa njima harmonizuje zakone i institucije. Od posebnog značaja je da država ukloni barijere za osnivanje novih preduzeća radi jačanja konkurencije i time stvori osnove za rast dohotka i zaposlenosti, a ne da se stara o neefikasnim preduzećima koja se opiru osnivanju novih preduzeća i jačanju konkurencije, smanjenju carinske i necarinske zaštite i stvaranju jednakih uslova za sve privredne subjekte.

Srbija nije uspela da u prve četiri godine tranzicije održi dinamiku reformi i da kompletira institucionalne i okonča strukturne reforme. Nedostajala je politička volja da se uspostavi vladavina zakona i izgrade nove institucije i nova pravila ponašanja, odnosno da se stvori novi institucionalni ambijent u kome su oligarhija i korupcija pod kontrolom zakona. Sve do tada postojaće krupna ograničenja i institucionalni vakumi koji će onemogućavati smenu privrednosistemskih i pravnih poredaka. U takvoj situaciji nove oligarhijske strukture u sprezi sa državom i političkim strankama kontrolisaće političke i reformske reforme i pomerati institucionalne reforme prema potrebama vlasti i mogućnostima povećanja svog bogatstva stečenog u prvoj generaciji reformi. Reč je o pojedincima i grupama koje su u prvoj fazi reformi stekli prednosti i bogatstvo kao rezultat li-

beralizacije cena i trgovine i inicijalne privatizacije. Oni će onemogućavati drugu generaciju reformi koja treba da poveća konkurenciju i kvalitet upravljanja u privatnom i javnom sektoru. Oni će usporavati i zaustavljati uvođenje podsticajnih mera za ulazak i vođenje biznisa novih preduzeća i otvaranje novih radnih mesta, kao i disciplinovanje starih preduzeća i javnog sektora da se prestrukturiraju i povećaju troškovnu efikasnost. Oni će se opirati podizanju efikasnosti državne administracije i pravosuđa, povećanju kvaliteta regulatornog okvira, vladavini zakona i kontroli korupcije.

Druga generacija reformi podrazumeva izgradnju modernog društva u kome slobode postaju važnije od jednakosti, biznis važniji od politike, stvaranje dohotka važnije od distribucije dohotka, a u kome je kvalitet ekonomije zasnovan na preduzetništvu i stvaranju profita u preduzećima koja rade u tržišnom i konkurentskom ambijentu. U takvom društvu ključna uloga države je stvaranje ambijenta za podsticanje preduzetništva, a ključna uloga biznisa je stvaranje profita. Država treba da izgradi zakonodavni okvir, institucije i pravila ponašanja i da obezbedi političku stabilnost, kao osnovne pretpostavke funkcionisanja tržišne privrede.

U novoj fazi reformi uspostaviće se tržišne institucije i vladavina prava i osnažiti privatni sektor i na tim osnovama podići konkurentnost. Efikasno funkcionisanje tržišne privrede i vladavina prava biće zasnovane na: poštovanju privatne svojine i uspostavljanju jasnih svojinskih prava i njihove zaštite; izrastanju tržišnih institucija na interesima pojedinaca i slobodi sklapanja poslova; povećanju uloge zakona, pravila i sudova u obezbeđivanju nesmetanog funkcionisanja privrede. U Srbiji kvalitet postojećih institucija ne obezbeđuje vladavinu prava. Privatna svojina je nedovoljno zaštićena, tržišta su nedovoljno razvijena, a ustav, zakoni i sudovi su nedovoljno efikasni. Institucionalna nerazvijenost uslovlja je nizak stepen sloboda i visok stepen korupcije. Institucije u Srbiji nisu zasnovane na vladavini prava i poštovanju individualnih sloboda i interesa, a njihov kapacitet bitno će se povećati u procesu približavanja Republike Srbije Evropskoj uniji.

LITERATURA

- H.Geoffrey Hodgson: Economics and institutions, Cambridge, U.K.: Polity Press, 1993/1988.
- M.E.Porter: Competitive Advantage of Nations, The Free Press, New York, 1990.
- Efektivna zaštita i konkurentnost jugoslovenske privrede, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1996.
- Konkurentnost privrede Srbije, Jefferson Institute, Beograd, 2003.
- V.Matejić: Prilozi istraživanju naučnog i tehnološkog razvoja, Savezni sekretarijat za razvoj i nauku, Beograd, 2003.

S.Radošević: Konkurentski izazov Hrvatske, Ekonomski institut, Zagreb, 1994.

M.Bošnjak: Razvojni potencijali i ekonomske perspektive Srbije i Crne Gore, Savezni sekretarijat za razvoj i nauku, Beograd, 2002.

Konkurentnost privrede i izvoza, u Zborniku radova sa savetovanja ekonomista, privrednika

i bankara, Tematski broj Ekonomskih anala, Beograd, 2004.

Strategija konkurentnosti Srbije 2005-2010, Kopanik Biznis Forum, 2005.